

Jure Gašparič

»Žalost za voditeljem – zvestoba preko groba.« Umrl je dr. Anton Korošec

K zgodovini političnega pogreba na Slovenskem

GAŠPARIČ Jure, dr., višji znanstveni sodelavec,
Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1,
SI-1000 Ljubljana

393.1:929 Korošec A.
323(497.4):929 Korošec A.

**»ŽALOST ZA VODITELJEM – ZVESTOBA PREKO
GROBA.« UMRL JE DR. ANTON KOROŠEC**

K zgodovini političnega pogreba na Slovenskem

Avtor v članku obravnava pogrebne slovesnosti ob smrti najvplivnejšega slovenskega politika v prvi jugoslovanski državi, dr. Antona Korošca, ki je umrl 14. 12. 1940. Najprej ugotavlja, da je slovo od pokojnega akt, prežet s simboli in sporočili, in da zatorej politični pogreb v preteklosti ni bil intimna zadeva družine (ali drugih bližnjih), marveč predstava, ki so jo zrežirali politični akterji. Na tej podlagi nato osvetljuje in razlaga dogajanje v Beogradu in Ljubljani od sedme ure zjutraj 14. decembra 1940 pa vse do zaključka pogrebnih slovesnosti. Članek temelji na časopisju, poročilih ljubljanskega dopisnika beogradskega Centralnega presbiroja, na spominskih zabeležkah in dveh posebno zanimivih virih – številnih neobjavljenih fotografijah, ki so jih posneli reporterji časnika Slovenec, in dveh kratkih filmih.

Ključne besede: *Anton Korošec, pogreb, Kraljevina Jugoslavija, 1940*

GAŠPARIČ Jure, PhD, Senior Research Fellow,
Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1,
SI-1000 Ljubljana

393.1:929 Korošec A.
323(497.4):929 Korošec A.

**“SORROW FOR THE LEADER - LOYALTY
BEYOND THE GRAVE.” DR ANTON KOROŠEC IS
DEAD**

*A few notes about the history of the political funeral in
Slovenia*

The author focuses on the funeral ceremonies at the death of the most influential Slovenian politician in the first state of Yugoslavia, Dr Anton Korošec, who died 14 December 1940. The farewell to the deceased was an act imbued with symbols and messages, which indicates that political funerals in the past were not an intimate matter for family (or a close circle) but a performance directed by political protagonists. The author uses this as a basis to shed light on and explain the events in Belgrade and Ljubljana between 7 am on 14 December 1940 and the closing of the burial ceremonies. The article is based on newspaper reports, accounts by the Ljubljana correspondent of the Belgrade Central Press Bureau, memoirs and two particularly intriguing sources: many unpublished photographs taken by the *Slovenec* newspaper correspondents, and two short films.

Key words: *Anton Korošec, funeral, Kingdom of Yugoslavia, 1940*

Smrt

Pri telefonskem aparatu je bil vse od šeste ure zvečer. Iz svojega beograjskega stanovanju v Ulici kralja Milutina je opravil nekaj zasebnih in nekaj službenih pogovorov. Klical je v Ljubljano, povprašal, kakšne so razmere in napovedal ob božiču svoj morebitni prihod.¹ Nato je poklical šefa svojega kabineta dr. Nikolo Pavelića in mu dejal, da se odpravlja v gledališče.² Na sporedu je bila Pikova dama, ruska klasika Petra Iljiča Čajkovskega po motivih Aleksandra Sergejeviča Puškina. Bil je petek, 13. decembra 1940, v Beogradu je bilo mrzlo, na političnem parketu v Jugoslaviji in v svetu pa vroče. Dr. Anton Korošec, vodilni slovenski politik, ravno tedaj prosvetni minister in predsednik senata – drugega doma jugoslovanskega parlamenta, v takih razmerah ni miroval, kakor nikdar prej. Naj je šlo za eno od petindvajsetih vladnih kriz, politični atentat, uvedbo diktature ... Korošec je želel biti vključen v dogajanje, če ne aktivno, vsaj kot pozoren opazovalec in preračunljiv politik.³ Zanj je bila politika strast in rutina obenem, občasno se je zdelo, da je kot grofica v Pikovi dami vnaprej vedel, kakšne karte ima. Čemu je šel tisti večer v teater, ne vemo.

Kakor je kasneje povedal kabinetni šef Pavelić, je bil Korošec vedro razpoložen. Ko je ob osmih prišel k njemu, naj bi ravno povečerjal, si prižgal cigaro in stresel nekaj šal. Nato je vzel suknjo, »okregal« svojega dolgoletnega slugo Dragija Glavinića in še starega Make-donca, ki je kidal sneg pred hišo, ter se odpravil v teater. Predstavo naj bi spremljal z zanimanjem, komentiral pevce, med pavzo pa naj bi govoril o beli Ljubljani, zimi, božiču. Razigran je dočakal pol dvanajsto, ko se je predstava končala. Sprva naj bi želel še malo posedeti, a se je naposled zaradi pozne ure odpeljal naravnost domov. Tam ga je orožniški kaplar Alojzij Kralj pomagal sleči in mu priskrbel časopise, ki jih je imel navado brati pred spanjem. Ko je zapuščal spalnico, naj bi mu Korošec

Posmrtna maska, ki jo je jutro po smrti v Koroščevem stanovanju na ulici kralja Milutina v Beogradu posnel slovenski kipar Lojze Dolinar (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

dejal: »Lepa hvala, lahko noč!« Te kratke in vsakdanje besede so bojda bile Koroščeve zadnje.⁴ Nepričakovano in brez odvečne državniške patetike je še isto noč umrl.

Naslednje jutro ob sedmi uri je – kakor vsako jutro – na njegova vrata prvi potrkal brivec. Korošec se ni javil, zato je brž stopil po slugo Dragija. Ta je znova potrkal, glasno zavpil: »Gospod predsednik, brivec je tu!«, a ravno tako ni dobil odgovora. Strahoma je odprl vrata in zagledal Korošča v postelji, obrnjenega na desno stran proti zidu. Nagovarjal ga je, začel tresti, toda Korošec je ostal »v globoki nezavesti, zadet od kapi.« Dragi je lahko le še zavrtel telefon in najprej poklical šefa kabineta Pavelića in nekaj zdravnikov.⁵

Povsem drugačno zgodbo je zapisal novinar Slovenca in Korošček sodelavec Ruda Jurčec. Njemu jo je zaupal lazarist Tumpej, dolgoletni Korošček znanec, čigar sestra, nuna (usmiljenka) prednica v beograjskem sanatorju Vračar, je skrbela za Koroščevo sladkorno bolezen. »Sestra, meni je silno hudo,« naj bi ji potožil minister, predno se je odpravil v gledališče. Sestra ga

¹ Arhiv Jugoslavije (AJ) 38, fond Centralni presburo Predsedništva Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije, fasc. 5/18, telefonsko poročilo dopisnika z dne 14. 12. 1940.

² Slovenec, 15. 12. 1940, Večer pred smrtjo.

³ Temeljite in celovite Koroščeve biografije še ni, vendar je na voljo vrsta del, ki podajajo dober vpogled v njegovo življenje, v politično aktivnost in pojasnjujejo njegov politični profil. Za čas do leta 1918 je osrednjega pomena študija Feliksa Bistra: Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872-1918, Ljubljana 1992, kasnejši čas je nazadnje zaokroženo obravnaval Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«. Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS / Jugoslavijo 1918-1941, Ljubljana 2009, str. 241-259. Sicer je bila Korošču namenjena pozornost na dveh simpozijih, prvič leta 1990 v Mariboru (razprave so bile objavljene v Prispelkih za novejšo zgodovino (posebna številka Življenje in delo dr. Antona Korošca), XXXI, 1991, št. 1), nato še leta 2006 v Sv. Juriju ob Ščavnici (razprave so bile objavljene v Časopisu za zgodovino in narodopisje, 77, 2006, št. 2-3).

⁴ Slovenec, 15. 12. 1940, Večer pred smrtjo; Vreme, 15. 12. 1940, Smrt dr. Antona Korošca.

⁵ Slovenec, 15. 12. 1940, Ob smrtni postelji.

Korošec na svoji postelji, kjer je 14. januarja 1940 nekaj po polnoči zadnjič zaspal. Posmrtno ostanke so sestre usmiljenke naslednji dopoldan oblekle v duhovniško opravo (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

je takoj napolnila v posteljo, saj da je hudo bolan. Toda Korošec naj bi dejal: »Moram. Nocoj imam zelo važen sestanek z nekim diplomatom. Saj veste, da živimo v zelo težkih časih. Če grem kam podnevi, tedaj takoj za menoj šnofajo in kombinirajo. Najlaže si pomagam, če grem zvečer v ložo v operi in tudi tisti, ki se moram z njim v važni zadevi pogovarjati; pa imava dve ali tri ure časa, da vse zamotane stvari opraviva.«⁶

Sestra je ostala neomajna in zatrjevala, da diplomat pač ni pravi diplomat, če ne razume, da je Korošec vendar bolan. Slabo naj bi se počutil že nekaj dni, vse od kosila na dvoru ob priliki tradicionalne srbske slave. Od tlej naj bi bilo njegovo drobovje »kakor mrtvo«. Nobeno čistilo ni prijelo, dan za dnem je hiral ... toda – tako pravi v pismu Jurčecu Korošču naklonjeni Tumpej – državniška skrb je bila močnejša od bolezni. Korošec naj bi le dejal: »Oh, sestra, vi nimate pojma o mojih težkih dolžnostih, lahko noč!« Sestra usmiljenka je naslednje jutro spet pohitela k svojemu bolniku, a ugotovila enako kot tam prisotni zdravniki. Anton Korošec je umrl.⁷

⁶ Jurčec, *Skozi luči in sence III.*, str. 285.

⁷ Prav tam.

Kasneje je zaokrožilo še nekaj drugače zadnjega večera in vzrokov smrti (tudi bolj pikantnih, od zastrupitve na dvoru do preveč intenzivnega predavanja ženskim čarom),⁸ a neizpodbitno je ostalo dejstvo, da karizmatičnega in vplivnega Antona Korošča 14. decembra 1940 zjutraj ni bilo več.

Kako se znebiti trupla? Pogreb kot politična manifestacija

Položaj, ki nastopi po smrti, zgodovinar Avner Ben – Amos, avtor obsežne študije o francoskih državnih in nacionalnih pogrebi, predstavi kot navidezni banalni absurd, kot literarno temo za Eugena Ionesca. Na začetku je zmerom truplo, pravi, nato se pojavi znano vprašanje: »Kako se ga znebiti?« Kakor je zapisal Ionesco v delu *Amédée ou comment s'en débarrasser* – samo truplo hitro postane nebstveno, važno postane znebiti se ga (sicer po Ionescu poženejo gobe v stanovanju). Možnosti je zmerom bilo veliko. Truplo je mogoče upepeliti, mogoče ga je celega zakopati, mogoče ga je tudi balzamirati in razstaviti ... Toda vsakič, kadar je truplo na voljo, je

⁸ Milan Jovanović Stoimirović, *Dnevnik 1936-1941, Novi Sad 2000*, str. 408-410; Jurčec, *Skozi luči in sence III.*, str. 286-289.

postopek pospremljen z ritualom. Slovo od pokojnega je akt, prežet s simboli in sporočili.⁹

Ob posameznikovi smrti so v 20. stoletju posmrtno ostanke v glavnem pospremili na pokopališče družinski člani in prijatelji. Obredi, bodisi cerkveni bodisi posvetni, se niso bistveno razlikovali. Toda v primeru, ko umre nosilec politične moči, ko zatisne oči vladar, predsednik ali kateri drugi važen politik, je pogreb redko zasebna stvar pokojnikove družine in morebitnega kroga prijateljev. Tedaj postane pogreb državna in javna zadeva, v katero so vključeni politiki, stranke, oblastni organi, mediji in širše množice prebivalstva. Politični pogreb v preteklosti tako ni bil intimna zadeva družine (ali drugih bližnjih), marveč predstava, demonstracija, ki so jo zrežirali politični akterji. Zgolj še ena (in za pokojnega poslednja) politična manifestacija.

Politični pogreb in še posebej najvažnejši med njimi – državni pogreb – ni običajen ritual, marveč ceremonija politične moči, ki je bila in je sestavni del vsakega političnega režima. Tudi »pomp« je namreč oblika moči.¹⁰ Namen političnega pogreba je poleg občečlovečanske komemorativnosti docela jasen: poudariti slavno preteklost pokojnega, ki je tesno povezana z državo ali režimom, in jo povzdigniti v nacionalni spomin. Pri tem se sam po sebi postavlja enačaja med slavo pokojnika in slavo države.¹¹ Za tovrstno manipulacijo je smrt posameznika najpriročajnejša, veliko bolj kot denimo rojstni dan priljubljenega in zaslužnega državljanca, saj je smrt emocionalno močnejša.¹²

Javna in politična komponenta seveda napravita politični pogreb sila zanimiv za zgodovinarja. Organizacija pogreba, simbolika, žalujoci, gledalci in poročevalci tvorijo poveden in sporočilen politični kolaž. Skozenj lahko razberemo stališča o političnih vrednotah in politikah, kajti politični pogrebi so »konstrukcija ideologij, diskurzov in pričakovanj.«¹³

V prvi vrsti pogreb konstruirajo organizatorji (torej država oz. politična stranka), saj se najprej odločijo, za koga sploh pripraviti državni pogreb, nato pa pozorno

izdelajo podroben scenarij: povabijo konkretne ljudi, jim namenijo točno določena mesta na žalni slovesnosti, poskrbijo za ustrezno scenografijo in simboliko. Toda ob njih sokonstruirajo pogreb tudi gledalci in udeleženci iz širših množic prebivalstva. Ti pogreb po eni strani sicer doživljajo – njim je nazadnje namenjen – a po drugi strani ga sooblikujejo skozi svojo odločitev o tem, da se ga sploh udeležijo, in skozi svoje »branje« dogajanja. Ob teh pa na koncu sokonstruirajo (oz. rekonstruirajo) pogreb še mediji (novinarji in drugi poročevalci), ki dogajanje sporočajo vsem ostalim in ga obenem interpretirajo celo za sodelujoče.

Medijsko pokrivanje modernih političnih pogrebov je navadno zelo izčrpno, toda vsled »konstruktivne« vloge medijev pri dogajanju tudi tendenciozno, dostikrat vzvišeno, neredko patetično. Mediji tako podajajo tehnično dober vpogled v organizacijo pogreba, a so nezanesljiv vir za proučevanje vzdušja in za razkritje vseh namenov in sporočil organizatorjev. Ob pomanjkanju drugih virov je za osvetlitev namena in pomena pogreba tako najbolje in najbolj zanesljivo (po Michaelu Hughesu) natančno »prebrati« sam potek.¹⁴

Naslednje strani prispevka bodo zatorej posvečene podajanju in »branju« dogajanja v Beogradu in Ljubljani od sedme uri zjutraj 14. decembra 1940 pa vse do zaključka pogrebnih slovesnosti. Osrednji viri opazovalca z več kot sedemdesetletno distanco so: časopisje (zlasti časnik Koroščeve stranke *Slovenec*, ki je do potankosti poročal o vseh podrobnostih), poročila ljubljanskega dopisnika beograjskega Centralnega presbiroja,¹⁵ nekaj osebnih in spominskih zabeležk ter še dva posebno zanimiva vira – številne neobjavljene fotografije, ki so jih posneli reporterji *Slovenca*,¹⁶ in dva kratka filma. Prvega je v barvah posnel Božidar Jakac, drugega (zvočnega in komentiranega) pa je v produkciji Emona filma režiral Marjan Foerster, posnela sta ga Rudi Omota in France Cerar.¹⁷

Beograjsko slovo – simboli in dejanja

Še isto jutro, ko so zdravniki ugotovili Koroščevo smrt, so se v njegovem stanovanju zvrstili domala vsi vidni jugoslovanski politiki. Sluga Dragi je takoj po-

⁹ Ben – Amos, *Funerals, Politics and Memory*, str. 2.

¹⁰ Prav tam, str. 3.

¹¹ Pri tem ni nepomembno, da so ljudje v preteklosti (in še danes) veliko bolj zaupali ljudem (politikom) kot političnim institucijam. – Jure Gašparič, *Parlamentarna demokracija in zaupanje: K zgodovini vstopanja zaupanja v politično življenje*. V: *Prihodnost parlamentarne demokracije*. Zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev, Ljubljana, 2010, str. 116-122.

¹² Ben – Amos, *Funerals, Politics and Memory*, str. 5-6.

¹³ Michael L. Hughes, *Splendid Demonstrations: The Political Funerals of Kaiser Wilhelm I and Wilhelm Liebknecht*, *Central European History*, Vol. 41, št. 2, junij 2008, (www.jstor.org/stable/20457340), (dalje: Hughes, *Splendid Demonstrations*), str. 229-230.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ AJ 38, fond Centralni presbiro, fasc. 5/18.

¹⁶ Fotografije hrani v Zbirki časopisa *Slovenec* Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS).

¹⁷ Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije, Zbirka filmov AS 1086, *Zadnja pot dr. Antona Korošča v Ljubljani, 17. dec. 1940*, producent Emona film, režiser Marjan Foerster, snemalca Rudi Omota in France Cerar; *Pogreb dr. Antona Korošča v Ljubljani, snemalec Božidar Jakac*. Prav tako so posneli tudi žalni spreved v Beogradu.

klical oba šefa kabineta, Nikolo Paveliča (v senatu) in Veljo Jovanovića (v prosvetnem ministrstvu), za njimi še najožje pokojnikove beograjske sodelavce – senatorja Smodeja, urednika *Slovenca* Joška Krošlja, pomočnika v prosvetnem ministrstvu Boška Bogdanovića, bivšega ministra Magaraševića. Ti so klicali in obveščali naprej in vest o Koroščevi smrti je naglo zaokrožila po Beogradu in vsej državi.¹⁸ Že okrog pol osme zjutraj se je z »bliskovito hitrostjo« razširila po Ljubljani in nato še po ostali Dravski banovini.¹⁹

Po poročanju *Slovenca* je minister Magarašević poklical predsednika ministrskega sveta Dragišo Cvetkovića, ki je kljub hudi gripi nemudoma prišel v Koroščevo stanovanje. Po pogovoru s prisotnimi je odredil to, kar se je tedaj že kazalo kot samoumevno – da bo Korošec pokopan na državne stroške, pogreb pa bo vodil poseben državni odbor.²⁰ Politična manifestacija, ki jo je bilo pričakovati ob Koroščevi smrti, je takoj dobila tudi formalni državni (državniški) značaj. Za Cvetkovićem so se v stanovanju zvrstili še drugi politični liderji: beograjski župan Jevrem Tomić, minister za telesno vzgojo Dušan Pantić, minister za gozdove in rude Đafer Kulenović, zunanji minister Cincar-Marković, šef demokratov Milan Grol, finančni minister Juraj Šutej – visoki funkcionar HSS, ki je izrazil sožalje tudi v imenu podpredsednika vlade Vladka Mačka, in vrsta drugih.²¹

Proti poldnevu, ko so Korošca sestre usmiljenke že preoblekle v črni duhovniški ornat,²² njegovo posteljo pa posule z najljubšimi mu rožami; rdečimi nageljni, se je pred njegovim stanovanjem ustavil še dvorni avto. Pokojnika se je odločil na domu pokropiti knez namestnik Pavle Karađorđević.²³ Nekaj časa je molče obstal v spalnici, nato pa rekel zbranim na čelu s senatorjem Smodejem: »Njegova izguba je velika izguba. Z njim nisem izgubil samo velikega državnika, temveč tudi

dobrega osebnega prijatelja.« Kmalu zatem je slovenski kipar Lojze Dolinar, delujoč v Beogradu, posnel posmrtno masko in Koroščevo truplo je končno zapustilo stanovanje. V kovinski krsti so ga odpeljali v bolnišnično prosekturo, kjer so ga balzamirali in pripravili za formalni del pogreba. Ta se je začel še isti popoldan.²⁴

V Senatu, čigar predsednik je bil, so sredi dvorane, kjer je sicer stal govornik, postavili mrtvaški oder. Prostor so obdali s črnino in zelenjem in ga dekorirali s svečami in visokimi Koroščevimi odlikovanji. Pod odrom so ves čas molile usmiljenke, ob njem so strumno stali štirje člani beograjske mladine JRZ – uniformiranega podmladka Koroščeve uradne politične stranke Jugoslovanke radikalne zajednice (JRZ v Dravski banovini je bil čisti sinonim za sicer formalno prepovedano SLS). Od sobote od tretje ure popoldne dalje, ko so posmrtni ostanki prispeli v Senat, do druge ure popoldne naslednjega dne so se vrste kropilcev izmenjevale pred odrom. Prihajali so številni predstavniki javnega življenja, med drugim tudi skoraj celoten beograjski diplomatski zbor, manjkala nista ne angleški poslanik Campbell ne sovjetski poslanik Plotnikov.²⁵

V nedeljo ob 14.00 uri se je začel prvi »beograjski« del pogreba. Pokojnika so v povorki pospremili na železniško postajo, od koder je ob pol četrti krenil poseben vlak proti Ljubljani. V senatu, pred poslopjem vlade in pred odhodom so se zvrstili trije poslovilni govori, sicer je dolga kolona počasi in ob spremljavi gledalcev korakala skozi Beograd. Zastave na državnih poslopih so visele na pol droga. Na čelu je bila vojaška godba, za njo je šla vojska, nato križ, odlikovanja (med njimi Karađorđeva zvezda prvega reda), ki so jih nosili predstavniki slovenskih fantovskih odsekov, nato venci, za njimi duhovščina in nato lafeta s krsto. Za krsto so hodili najprej člani vlade, nato diplomatski zbor, predstavniki senata, visoko uradništvo in naposled prebivalstvo. Poslancev nihče ni omenjal, saj je bila skupščina tedaj razpuščena.²⁶

Koroščeva smrt je očitno postala osrednji (politični) dogodek, znašla se je v središču pozornosti. Že pred uradnimi žalnimi slovesnostmi so ob posmrtnih ostankih defilirali vsi najvišji politiki (ni bilo le Vladka Mačka, a je bil Šutej). Ravno tako so dogodku namenili pozornost domala vsi domači in številni tuji nedeljski časniki. Slovenec je kakopak bil najbolj izčrpen in najobsežnejši: »V soboto, 14. decembra 1940 ob 7 zjutraj je v Belgradu

¹⁸ *Slovenec*, 15. 12. 1940, *Ob smrtni postelji*.

¹⁹ *AJ* 38, fasc. 5/18, *telefonsko poročilo dopisnika Grubišića z dne 14. 12. 1940*.

²⁰ *Odločitev je nato formalno sprejela vlada. Državni odbor za pokop so sestavljali predsednik dr. Miha Krek, podpredsednik Jevrem Tomić in več članov v rangu pomočnikov ministrov, vodij oddelkov, protokola ... – Slovenec*, 15. 12. 1940, *Spored pogreba dr. Korošca v Beogradu*.

²¹ *Slovenec*, 15. 12. 1940, *Ob smrtni postelji*.

²² *Jurčec piše (Skozi luči in sence III., str. 285), da je ob razpravi o Koroščevi opravi na mrtvaškem odru senator Smodej dejal: »Kakor je hodil po Belgradu, v salonski suknji ...« Toda na te besede je reagiral minister Magarašević: »Oh, ne; nekoč mi je živ naročal: Prijatelj, če bi umrl, pa boš blizu, povej, da hočem biti oblečen kot katoliški duhovnik, v mašni obleki.« Odločitev za duhovniško opravo je bila za Korošca – državnika precej ekskluzivistična.*

²³ *Na fotografiji, ki jo je objavilo beograjsko Vreme, je v elegantni črni obleki z angleškim bowler klobukom in v spremstvu pribočnika s sklonjeno glavo zapustil stanovanje. – Vreme*, 15. 12. 1940, *Smrt dr. Antona Korošca*.

²⁴ *Slovenec*, 15. 12. 1940, *Ob smrtni postelji*.

²⁵ *Slovenec*, 15. 12. 1940, *Na mrtvaškem odru v senatu*.

²⁶ *Vreme*, 16. 12. 1940, *Beograd je juče sa svim posmrtnim počastima ispratio telo dr. Korošca u Ljubljano; Slovenec*, 15. 12. 1940, *Spored pogreba dr. Korošca v Belgradu*.

Prevoz posmrtnih ostankov iz Beograda. Povorko so spremljale množice gledalcev, ob lafeti s krsto so stopali izbrani člani »Koroščevih« fantovskih odsekov (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

umrl predsednik senata in prosvetni minister dr. Ant. Korošec, voditelj slovenskega naroda.« S kratkim stavkom, ki je podnaslavljal črno obrobljen doprski portret Anton Korošca na naslovnici, je uvajal skorajda posebno številko. Prvih pet strani je bilo izključno Koroščevih, precej člankov je bilo tudi na nadaljnjih straneh, na koncu pa je bilo za kar sedem strani velikih osmrtnic.²⁷ Od »voditelja« so se poslavljali simbolični »vsi«: združniki, župani, gospodarstveniki, železničarji, člani Prosvetne zveze, mestne občine, senatorji, bivši poslanci, univerza, tiskarna, posojilnica ... Različni avtorji so poudarjali njegovo »neprekinjeno delo ... zdaj na parlamentarni klopi, zdaj na važnih ministrskih mestih, zdaj pri samem krmilu države ...«. Imenovali so ga »oče slovenskega naroda«, razmišljali o »geniju Koroščeve osebnosti«.

Provladno beograjsko *Vreme* je v nedeljo Korošču posvetilo celo naslovnico,²⁸ v ponedeljek pa na naslovnici objavilo fotografijo s kolodvora (»Posmrtni ostaci dr. Korošca preneseni su juče u Ljublanu«) in pogrebu posvetilo kar tri strani.²⁹ Na začetku zadnje pogrebne

strani je z velikimi črkami svetila navedba iz pogrebne govora predstavnika vlade ministra Vulovića, ki jo lahko štejemo za poglobljeno sporočilo časnika: »Veliki sin Slovenije, iskreni brat Srba i Hrvata, dr. Korošec bio je jedan od najubeđenijih Jugoslavena.« Obsežno je o smrti razmišljala tudi *Samuprava*, uradno glasilo JRZ.

Ostali (nerežimski) časniki so bili prostorsko bolj skopi in na naslovnica poudarjali tedanje veliko svetovno dogajanje – boje v severni Afriki, kjer so angleške sile uspešno prodirale proti Tobruku. Nenazadnje ne gre pozabiti, da je Korošec umrl med drugo svetovno vojno, v negotovih časih za Jugoslavijo, kar se je odražalo tudi skozi pogreb. Toda temu navkljub so Koroščevi smrti odmerili važno mesto, neredko na naslovnici ali v uvodniku. Liberalno *Jutro*, časnik Koroščevih političnih nasprotnikov, je zapisalo: »Ob njegovi krsti so umolknila vsa nasprotstva in ko pošljamo mrtvemu sinu našega naroda zadnji pozdrav, se oddolžujemo njegovemu spominu z izpovedjo, ki jo najlepše obeležuje lapidarni stavek: Bil je zaslužen za jugoslovensko stvar!«³⁰ Hrvatski dnevnik, *Jutarnji list*, splitska *Nova doba* so kakor še številni drugi z veliki besedami skicirali Koroščevo

²⁷ *Slovenec*, 15. 12. 1940.

²⁸ *Vreme*, 15. 12. 1940, *Smrt dr. Antona Korošca*.

²⁹ *Vreme*, 16. 12. 1940.

³⁰ *Jutro*, 15. 12. 1940, *Ob smrti dr. Korošca*.

politično kariero, omenjali Majniško deklaracijo in izpostavljali pokojnikov »značaj«. O njem so pisali tudi številni tuji listi – grški, bolgarski, avstrijski ...³¹

V prvem – beograjskem – delu pogreba se je manifestirala pozitivna, povezovalna in državniška podoba dr. Antona Korošca. Tako sliko so poudarjali mediji; zlasti s tem, ko so omenjali številčnost in raznolikost tistih, ki so se mu poklonili (poleg naštevanja zaslug pokojnega), in tako sliko so kreirali organizatorji pogreba. Posmrtni ostanki v Senatu, dolg defile po beograjskih ulicah, poseben vlak ... so trenutku dodajali državniško noto. Ta je bila še posebej opazna v vrstnem redu povorke. Na čelu je šla vojska, branitelj države, eden njenih najbolj fundamentalnih delov, takoj za lafeto pa vlada in nato vsa ostala politika. Čisto na koncu in ob povorki so bili običajni ljudje, ki jih *Slovenec* in *Vreme* nista nikdar pozabila omeniti. Ti so dajali ceremoniji dodatno legitimiteto. Organizatorji pogreba so tako spretno zvezali Koroščevo osebo in njeno emocionalno moč z državo Jugoslavijo, čisto v duhu pretehtano izrečenih besed kneza namestnika Pavla, ki je poudaril, da je umrl *državnik* in *prijatelj*.

A beograjsko dogajanje je pravzaprav bila le uvertura v veliko pogrebno-politično manifestacijo, ki se je po skrbnem scenariju odvila v torek, 17. 12. 1940 v Ljubljani.

»Žalni sprevod, kakršnega Slovenija še ni videla« – priprave in izvedba ljubljanskega pogreba

Ko je v ponedeljek zjutraj, 16. 12. 1940, prispel vlak s Koroščevimi posmrtnimi ostanki iz Beograda, je Ljubljana že tretji dan žalovala. Na vseh državnih uradih so bile izobešene črne zastave, vse prireditve (razen žalnih), vse gledališke in kino predstave so odpadle. Ljubljanski radio ni predvajal veselih pesmi. Mediji so poročali o turobnem ozračju, Koroščeva smrt je zarezala v že sicer napete in skrb zbujujoče razmere.³² Od marsikod bi naj bilo slišati preplašene besede: »Kaj sedaj? Kaj bo z nami?«³³ Kadar umre karizmatičen »voditelj«, ki je dalj časa dominiral v politiki, se pojavijo občutki negotovosti, še posebej, če so politične razmere nestabilne. Politični prostor je namreč izpraznjen, kar pomeni, da je tveganje v vsakem primeru večje. Le kdo in kako ga bo zapolnil ... vprašanja so se vrstila ...

Žalovanje ni bilo prepuščeno naključju.³⁴ V nedeljski številki *Slovenca* je bila cela stran namenjena objavi oglasov, navodil in sporeda pogreba. Ban dr. Marko Natlačen in Kraljevska banska uprava Dravske banovine sta dajala navodila javnim uradom, ljubljanski in mariborski škof svojim župnijam. Gregorij Rožman in Ivan Tomažič sta tako za torek zapovedala sveto mašo zadušnico, ki se je naj v sodelovanju z učitelji udeleži vsa šolska mladina, ravno tako naj na dan pogreba zvonijo zvonovi v vseh cerkvah. Po navodilu banske uprave šolskim vodstvom je bila udeležba pri maši obvezna. Tej je morala slediti žalna proslava in nato še spominski govor direktorja šole. Pouka v torek ni bilo. Poleg tega so se morali vsi ljubljanski šolarji udeležiti pogreba in tvoriti špalir ob cesti, kjer bo šel sprevod.³⁵

Kmečka zveza, Gasilska zveza, delavska zveza, zveza nameščencev, Dijaška zveza, Akademsko zveza, Prosvetna zveza so dajale navodila svojim članom in jih pozivale, naj se udeležijo žalnih slovesnosti in/ali pogreba. Posebej jasno je k pogrebu pozval Korošček »podmladek« – Mladina JRZ: »Dolžnost vsakega člana MJRZ v Sloveniji, ne glede na oddaljenost kraja od Ljubljane je, da se pogreba dr. Antona Korošca udeleži.« Podobno nedvoumno je bilo tudi vodstvo Zveze fantovskih odsekov (ravno tako zveste Koroščeve mladinske organizacije, čigar članstvo je tudi sestavljalo jedro MJRZ).³⁶ Nekaj njenih članov je že bilo v Beogradu, kjer so bili častna straža, ostali so se morali brez izjeme zbrati pred realno gimnazijo na Vegovi. »Vsi v krojih. Žalni znak: črni flor pripet na levi strani prsi z znakom. Brez sukenj, toda s toplo obleko pod krojem. Strogo obvezno!«³⁷ Za vse je bila na celotnem ozemlju Dravske banovine odobrena le četrtinska voznina na železnici. Scenarij pogreba je bil do potankosti izdelan.

Krsta s Koroščevimi posmrtnimi ostanki je bila v ponedeljek zgodaj zjutraj najprej prepeljana v bansko palačo (današnja vladna palača). V stekleni dvorani so postavili mrtvaški oder in do osme ure zvečer odprli vrata številnim kropilcem. Pred odrom so se izmenjevale častne straže različnih organizacij, po ulici se je vila

³⁴ Scenarij pogreba so določili na posebni konferenci, ki jo je že v soboto, 14. 12. 1940, ob enajsti uri dopoldne sklical ban Natlačen. – AJ 38, fond Centralni presbiero, fasc. 5/18, telefonsko poročilo dopisnika z dne 14. 12. 1940.

³⁵ *Slovenec*, 15. 12. 1940, Objave in spored pogreba, AJ 38, fond Centralni presbiero, fasc. 5/18, telefonsko poročilo dopisnika z dne 14. 12. 1940, II.

³⁶ Anka Vidovič – Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije, Ljubljana 1994, str. 127-128. O nepolitičnih organizacijah katoliškega političnega tabora in njihovem političnem značaju tedaj glej str. 81-192.*

³⁷ *Slovenec*, 15. 12. 1940, Objave in spored pogreba.

³¹ *Vreme*, 16. 12. 1940, *U Sloveniji je proglašena narodna žalost povodom smrti dr. Korošca; Slovenec*, 15. 12. 1940, *Listi ob smrti dr. Korošca. Posebej lepo je pisal dunajski Neues Wiener Tagblatt, ki ni pozabil omeniti Koroščevih zadnjih prizadevanj za reformo sociale in njegov boj proti Judom, prostozidarjem in boljševikom. – Neues Wiener Tagblatt*, 15. 12. 1940, Anton Korosec gestorben.

³² AJ 38, fond Centralni presbiero, fasc. 5/18, telefonsko poročilo dopisnika z dne 15. 12. 1940 (Odjek smrti dr. Korošca u Slovenačkoj).

³³ *Slovenec*, 15. 12. 1940, *Vtis Koroščeve smrti med nami*.

Potem ko so Koroščevi posmrtni ostanki s posebnim vlakom prispeli iz Beograda v Ljubljano, so jih najprej prepeljali v bansko palačo, kjer so v stekleni dvorani postavili mrtvaški oder. Krsto so obdali z venci, pred njo razstavili odlikovanja, ob njej so se nato menjavale častne straže različnih organizacij (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

kolona ljudi. Zvečer so pokojnika prepeljali v ljubljansko stolnico sv. Nikolaja. Povorka je šla po Erjavčevi do Kongresnega trga in od tam po Wolfovi čez tromostovje v stolnico. Pred bansko palačo je kratko spregovoril ban Natlačen, pred univerzo prorektor dr. Rado Kušej.³⁸ Noč je bila kratka, cerkev se je zaprla šele ob enajsti uri. Za nekatere je bila še posebej kratka (ali dolga), saj vsi niso mogli najti prenočišča v prezasedeni Ljubljani. Mnoge gostilne in kavarne so zato delale vso noč, v kavarni hotela Union je jutro dočakal tudi novinar Slovenca Ruda Jurčec. Bil je med starimi znanci iz časa dijaških orlovskih let. Vsi so se zbrali v Ljubljani ...³⁹

Naslednji dan je bil je bil izjemno mrzel, bilo je štiri-najst stopinj pod ničlo. Na videz nevažen meteorološki podatek, ki pa je bil tisti torek velikega pomena. Organizatorjem je prignal skrb, kako bo z udeležbo. Ljudje

naj bi vendar v dolgem špalirju nekaj ur zmrzovali, pa še vlaki so zaradi vremena zamujali. Med udeleženci – gledalci so bili nenazadnje predvideni tudi osnovnošolci. Ti so bili takoj zjutraj odvezani svoje obveznosti in so lahki po šolskem programu odšli domov, preostali del pogrebne scenarija pa se je odvil, kakor je bilo predvideno.⁴⁰

Ob deveti uri zjutraj se je začela žalna maša, ki jo je daroval mariborski škof Tomažič. Stolnica je bila nabito polna, četudi ni bila prosto dostopna. Vanjo je bilo mogoče stopiti le izbranim in povabljenim predstavnikom organizacij in zastopnikom oblasti. Nabor imen je bil izjemno pester in vsestransko širok; v mrzli stavbi so sedeli zastopnik kralja divizijski general Stefanovič, podpredsednik vlade dr. Vladko Maček, številni ministri, beograjski župan Tomić kot zastopnik predsednika vlade, številni generali (tudi poveljnik štaba za utrjevanje Rupnik), konzuli, župani, ban Natlačen, predsednik Akademije znanosti in umetnosti dr. Nachtigal, prorektor univerze dr. Kušej, industrijalci s predsednikom Praprotnikom, novinarji s predsednikom Virantom in mnogi drugi. Poleg političnih sodelavcev so obredu oči-

³⁸ AJ 38, fond Centralni presbiri, fasc. 5/18, telefonsko poročilo dopisnika Ostojiča z dne 16. 12. 1940, I. in II.; Slovenec, 15. 12. 1940, Žalne svečanosti v Ljubljani, AS 1086, Zadnja pot dr. Antona Korošca v Ljubljani, 17. dec. 1940, producent Emona film, režiser Marjan Foerster; Pogreb dr. Antona Korošca v Ljubljani, snemalec Božidar Jakac.

³⁹ Jurčec, Skozi luči in sence III., str. 305.

⁴⁰ Jutro, 18. 12. 1940, Zadnja pot dr. Korošca.

V ponedeljek 16. 12. 1940 zvečer so Koroščeve posmrtnne ostanke v povorki bakel prepeljali iz banske palače v ljubljansko stolnico sv. Nikolaja. Ta je ostala odprta do enajstih zvečer (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

tno prisostvovali predstavniki širšega javnega življenja in poleg njih tudi Koroščevi politični nasprotniki. Med zbranimi je namreč sedelo tudi zastopstvo banovinskega odbora JNS pod vodstvom Ivana Puclja (Albert Kramer je bil bolan). Po maši je ljubljanski škof Rožman spregovoril poslovilne besede; v njih je spomnil na Korošča duhovnika in politika. Bogoslovci so zapeli in krsto s posmrtnimi ostanke so odnesli na topovsko lafeto. Ob njej je stala častna četa vojske, šest vrancev in godba 40. pešpolka, ki je zaigrala žalostinko. Konji so potegnili in začela se je še zadnja Koroščeva pot po Ljubljani.⁴¹

Špalir je že bil nared, tudi organizacije so svoje člane do konca maše pravočasne razvrstile na svoje mesto v povorki. Na čelu je to pot bil križ, za njim je šla godba, potem častna četa, za njo gasilci, fantovski odseki, delegacija Sokola, redovnice, katoliško akademsko starešinstvo in nosilci vencev. Prvi je seveda bil kraljev. Povorko so nadaljevala pevska društva, nosilci Koroščevih odlikovanj, mestni uslužbenci in dolga vrsta duhovščine. Šele nato je šla lafeta, ob njej pa po dvanajst podoficirjev in 12 članov fantovskih odsekov kot častna straža. Dolga vrsta, a tista za lafeto je bila še daljša. Začela jo je sestra s

sorodstvom, sledili so ji politiki, diplomati, predstavniki organizacij in vsi ostali. Povorka se je vila skozi špalir, ki ga je delalo dijaštvo in mnogi drugi gledalci.⁴² Za osnovošolce je bilo premrzlo. Slovenec je zapisal, da je vsega skupaj sodelovalo 35.000 ljudi, *Jutro* pa je omenjalo, da se je špalir čez Marijin trg (današnji Prešernov trg) pomikal »polno uro«.⁴³

Pot do groba je bila precej dolga, saj so Korošču za poslednje bivališče namenili Navje oz. slovenski Panteon. Tedaj še relativno svež Plečnikov kompleks za Bežigradom, kjer je pokopan cvetober slovenskih literatov in zaslužnih mož, se je zdel samoumevna izbira. »Voditelj« gre k počitku med največje sinove naroda ... Povorka se je zato vila od Marijinega trga po Miklošičevi in Masarykovi na Šmartinsko in po Vilharjevi nazaj na Navje. Najlepši pogled na žalujoče kolone se je razprostiral s stopnišča pred frančiškansko cerkvijo na Marijinem trgu.⁴⁴ Tam je nekaj časa tudi stal snemalec, ki je o dogajanju posnel kratek film.

⁴¹ Slovenec, 18. 12. 1940, Slovo od očeta v žaru večne luči v stolnici; Jutro, 18. 12. 1940, Zadnja pot dr. Korošča.

⁴² Slovenec, 18. 12. 1940, Žalni spreved, kakršnega Slovenija še ni videla.

⁴³ Slovenec, 18. 12. 1940, Nad 35.000 ljudi v špalirju izkazuje zadnjo čast; Jutro, 18. 12. 1940, Zadnja pot dr. Korošča.

⁴⁴ Prav tam.

Vencev je bilo za več vozov, med njimi tudi od poslaništev in konzulatov. Na fotografiji v ljubljanski stolnici je videti kljukasti križ na vencu predstavništva tretjega rajha (*Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije*).

Kaj opazovalcu pove film, kaj fotografije?⁴⁵ Eden od filmov najprej ostri kolono čakajočih ob banski palači v ponedeljek. Občutek množičnosti je najbolj opazen; ob vrsti stoji stražnik, ki skrbi za red. Posnetki povorke naslednji dan zrcalijo zlasti njeno izjemno dolžino, v skladu s sporočilom tonskega komentarja – v žalnem sprevodu gre »odposlanec kralja in predstavnik našega najmanjšega prosvetnega društva.« »Fantje« iz fantovskih odsekov, nune, redovniki, vojaki, vrste politikov v cilindrih in javnih delavcev vseh vrst. Predvsem so vsi v povorki opozarjali na svojo organizacijo – kljub mrazu so bile sestre odete v svoja redovniška oblačila, člani fantovskih odsekov so bili v kroju (le od spodaj so smeli imeti topla oblačila) ... Sporočila filmarjev in fotografov ni mogoče prezreti, je prav tako, kot podrobna (in tukaj povzeta) poročila časnikov: Za Korošcem je šel ves slovenski narod.

Bežni posnetki okolice ulovijo uličnega prodajalca *Slovenca*, ki je ponujal svež izdelek (in s tem film pri-

trjuje tezi o sokonstruiranju dogodka), z vseh strani je videti množice prazne oblečenih ljudi, ki so stale ob povorki. Marijin trg je bil resnično poln, ko je kamera Božidarja Jakca ostrila žalujoče, še večja množica se je zbrala na Navju, kjer se je obred zaključil.

Koroščeva krsta je bila ves čas prekrita s slovensko zastavo, ko so se drug za drugim zvrstili mnogi govorniki. Najprej podpredsednik vlade in »voditelj Hrvatov« dr. Vladko Maček. Pokojnika je kratko okarakteriziral kot državnika, preveč zanosa in patosa ni bilo. Novinar Jurčec je njegov govor celo občutil kot »hladen«.⁴⁶ S Korošcem si resda nista bila posebej blizu, zato je še posebej zgovorno, da je sodeloval kot govornik na pogrebu. Za njim sta govorila beograjski župan Tomič in minister dr. Miha Krek, Koroščev nesojeni naslednik. Njune besede so bile neprimerno bolj vzvišene, nabite z emocijami in skoraj mesijansko vlogo pokojnika. Podobna, a stvarnejša sta bila predsednik Prosvetne zveze prof. Lukman

⁴⁵ AS 1086, *Zadnja pot dr. Antona Korošca v Ljubljani*, 17. dec. 1940, producent Emona film, režiser Marjan Foerster; *Pogreb dr. Antona Korošca v Ljubljani*, snemalec Božidar Jakac; MNZS, Zbirka časopisa *Slovenec*.

⁴⁶ Jurčec, *Skozi luči in sence III.*, str. 309. Po drugi strani je britanski konzul v Zagrebu T. C. Rapp v poročilu zapisal, da se je Maček »izrazil z besedami precejšnje politične veljave, in videti je bilo, da so jih Slovenci hvaležno sprejeli.« – Biber, *Britanski, nemški in ameriški diplomati o Korošču*, str. 136.

Nepregledna množica ljudi na Navju, »slovenskem Panteonu« (Fotografijo hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

in ravnatelj Zadrufne zveze Gabrovšek. Ljubljanski župan dr. Juro Adlešič je v govoru zlasti poudaril, da je Ljubljana »na zahtevo slovenske zgodovine in vsega slovenskega naroda odprla slovenski Panteon voditelju naroda, očetu slovenske svobode takoj ob njegovi smrti ter mu s tem izkazala najvišjo čast, ki mu jo sploh more izkazati ob tej bridki uri ločitve.«⁴⁷ Ko se je slovesnost naposled zaključila, je bila ura skoraj pol dve popoldne.

Pogreb združuje ali izključuje?

Žalujoči so se počasi razšli, vsak na svoj konec. Podpredsednik vlade Maček je odšel peš na kolodvor, v tamkajšnji restavraciji obedoval in se z vlakom vrnil v Zagreb.⁴⁸ Organizatorji, udeleženci in opazovalci so začeli premišljevatı dogajanje zadnjih dni in to bomo storili tudi mi sedaj. Kaj reči, kako dogodek »prebrati«?

Če opazovalec potegne črto, lahko skozi celoten potek pogreba najprej ugotovi, da je bil ta očitno usmerjen v projugoslovansko in prorežimsko pridobivanje širše

podpore množic.⁴⁹ Tudi zato so bila časopisa poročila podrobna in številna in ravno zato so bili izdelani celo trije filmi, ki so jih nato predvajali po Dravski banovini in širše (sicer ne prav dolgo, le do začetka aprila 1941, ko so Jugoslavijo okupirale sile osi). V mnogih poročilih z beograjske uverture in ljubljanskega finala, je bilo najbolj pogosto poudarjanje množičnosti; številčnost je bila osrednja referenca in zdi se, da tudi eden glavnih ciljev organizatorjev pogreba.

Poleg množičnosti je bila ves čas poteka pogreba v ospredju tudi raznovrstnost žalujočih, ki se je najbolj jasno in sistematično zrcalila v žalni povorki. Njen potek v Beogradu in v Ljubljani je bil natančno zamišljen in predstavljen, zaporedje nikakor ne naključno. V povorki je namreč šlo za reprezentacijo politične in družbene hierarhije.⁵⁰ Zlasti važna je bila prisotnost »drugih« politikov in organizacij, ki niso sodili v bližnji Koroščekv krog. Njihova hoja v povorki je opozarjala na veljavo pokojnega in njegovo povezovalno naravo.

Pogrebni govori, navzven osrednji del pogreba, so sicer bili povedni in nikakor ne nebistveni, a bolj kot

⁴⁷ Vse govore je priobčil Slovenec, ki jih je dobil v uredništvo. – Slovenec, 18. 12. 1940, Na zadnjem počivališču v Navju.

⁴⁸ Jutro, 18. 12. 1940, Zadnja pot dr. Korošca.

⁴⁹ Hughes, *Splendid Demonstrations*, str. 232-233.

⁵⁰ Prav tam, str. 239-241, 252.

njihovo sporočilo so bili važni govorniki. Sporočila govornikov so bila pričakovana, govorniki so le menjavali avtorske poudarke in dodajali lastne visoko zveneče pridevnike.

Na vsakem pogrebu se velja posvetiti analizi obnašanja širših mas – gledalcev. Ljudi namreč k udeležbi na pogrebu vodi več motivov: izkazati spoštovanje pokojnemu politiku (ta motiv kot izključnega poudarjajo mediji), a hkrati tudi želja videti in obenem biti viden. Zlasti slednji moment (biti viden) je lahko prepleten s politično-oportunističnimi računi, z (nežno) prisilo, obljubami, ugodnimi pogoji (izostanek od pouka) ... V takih primerih se ljudje ob povorki kratkočasijo in dolgočasijo, vmes krožijo govornice ... Ob smrti francoskega republikanskega politika Leona Gambette, ki so ga počastili z velikim pogrebom, so ljudje v glavnem razpravljali o pokojnikovem zanimivem seksualnem življenju.⁵¹ Na Koroščevem pogrebu so po medijskih poročilih ljudje bili mirni, z vedenjem naj bi izpričevali ljubezen do Korošca in (posledično) države. Na podlagi filma in fotografij kaj več tudi ni mogoče sklepati, ljudje so v glavnem bili vidno ožaloščeni (kar pa ne pomeni, da niso potihom krožile govornice o okoliščinah njegovi smrti).⁵²

Koroščev pogreb velja razumeti v prostoru in času, v Jugoslaviji konec leta 1940, ko je vojni požar razvnel že skoraj vso Evropo. Versajska arhitektura se je podrla, Francija je padla, Hitler je že nekaj časa bil na Karavankah, izza ostalih meja pa v glavnem tudi niso zrl prijetelji. V negotovih razmerah je seveda bil eden od »ustanoviteljev« Jugoslavije, njen nekdanji ministrski predsednik in vodja daleč najmočnejše slovenske politične stranke važna simbolna figura. Navkljub nepomirni jugoslovanski politiki in kulturnobojnim razmeram na Slovenskem tudi njegovi nasprotniki niso mogli prezreti njegove vloge in veljave.⁵³ Njegov pogreb lahko zato označimo za integrativen, za projekt z združevalno ambicijo.⁵⁴

Toda hkrati so načrtovalci iz vrst (uradno sicer prepovedane) SLS poskrbeli, da so bili na pogrebu pogosto v

ospredju Koroščevi »fantje« (v krojih), zraven tega pa je še nekaj drobnih detajlov opozarjalo, čigav je pravzaprav bil Korošec. Ležal je v duhovniški opravi, ob njem so šle vrste klera in katoliških organizacij, najbolj obsežno je o dogajanju poročal *Slovenec* in prinašal zgodbe, spomine, fotografije. Ekskluzivizem SLS, tako značilen za stranko v drugi polovici tridesetih let, tako tudi na pogrebu ni umanjkal. Toda če ceremonijo primerjamo s ceremonijo ob Koroščevi šestdesetletnici leta 1932,⁵⁵ lahko – ob občutno manjšem emocionalnem naboju in v drugačnem političnem ozračju – zlahka ugotovimo, da je bil tedaj, leta 1932, v ospredju izrazit ekskluzivizem SLS, rojstni dan »voditelja Slovencev« je bila izključna manifestacija stranke. Le osem let pozneje pa je tudi v javno predstavljeni percepciji liberalcev Korošec »zaslужni Jugoslovan«.

Pogreb politika Antona Korošca je tako bila še zadnja zares močna predstava SLS, a pokojnik v njej ni bil več docela strankarski, marveč vseslovenski in tudi vsejugoslovanski. Skozi pogrebni ritual so se skušali napajati vsi – stranka, množice ljudi in umirajoča država.

Viri in literatura

Arhivski, časopisni in drugi viri:

- Arhiv Jugoslavije*, AJ 38, fond Centralni presburo Predsedništva Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije, fasc. 5/18.
- Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije*, Zbirka filmov AS 1086, Zadnja pot dr. Antona Korošca v Ljubljani, 17. dec. 1940, producent Emona film, režiser Marjan Foerster, snemalca Rudi Omota in France Cerar; Pogreb dr. Antona Korošca v Ljubljani, snemalec Božidar Jakac.
- Muzej novejšje zgodovine Slovenije*, Zbirka časopisa *Slovenec*.
- Jutro*, 1940.
- Neues Wiener Tagblatt*, 1940.
- Slovenec*, 1940.
- Vreme*, 1940.

Literatura:

- Ben – Amos, Avner:** *Funerals, Politics, and Memory in Modern France, 1789-1996*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Biber, Dušan:** Britanski, nemški in ameriški diplomati o Slovencih in dr. Antonu Korošču.

⁵¹ Prav tam, str. 242.

⁵² *Pisci spominskih zapisov poudarjajo različne detajle, odvisno do stališča, ki so ga oblikovali o Korošču. Jurčec tako omenja krščanskega socialista Kocbeka, ki naj bi na pogrebu s porogljivim nasmehom hodil okrog svojih dijakov (Jurčec, Skozi luči in sence III., str. 309), Ivan Ribar, kasneje partizan in Titov sodelavec, pravi, da je »demokratska javnost« sprejela vest o smrti z olajšanjem (Ivan Ribar, Politički zapisi IV, Beograd 1952, str. 163), Koroščev sodelavec pisatelj Stanko Majcen pa zapiše komentar Frana Kulovca, izrečen na Navju: »Lahke smrti je umrl. Tudi Bog ga je rad imel.« (Stanko Majcen, Zbrano delo. Četrta knjiga, Ljubljana 1996, str. 347-348).*

⁵³ Temu pritrjujejo tudi ocene in ugotovitve tujih diplomatov. – Biber, Britanski, nemški in ameriški diplomati o Korošču, str. 131-143.

⁵⁴ Hughes, *Splendid Demonstrations*, str. 244.

⁵⁵ Jure Gašparič, *SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935*, Ljubljana 2007, str. 140-152.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, št. 1, str. 131-143.

Bister, Feliks: *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872-1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.

Časopis za zgodovino in narodopisje, 77, 2006, št. 2-3.

Gašparič, Jure: *SLS pod kraljevo diktaturo. Diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929-1935*. Ljubljana: Modrijan, 2007.

Gašparič, Jure: *Parlamentarna demokracija in zaupanje: K zgodovini vstopanja zaupanja v politično življenje. Prihodnost parlamentarne demokracije. Zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev* (ur. Tatjana Krašovec in Mojca Pristavec Đogić). Ljubljana: Državni zbor, 2010, str. 116-122.

Hughes, Michael L.: *Splendid Demonstrations: The Political Funerals of Kaiser Wilhelm I and Wilhelm Liebknecht*. *Central European History*, Vol. 41, junij 2008, št. 2, (www.jstor.org/stable/20457340), str. 229-253.

Jovanović Stoimirović, Milan: *Dnevnik 1936-1941*. Novi Sad: Matica srpska, 2000.

Jurčec, Ruda: *Skozi luči in sence III. (1935-1941)*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1969.

Majcen, Stanko: *Zbrano delo. Četrta knjiga*. Ljubljana: DZS, 1996.

Perovšek, Jurij: *»V zaželjeni deželi«. Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS / Jugoslavijo 1918-1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.

Prispevki za novejšo zgodovino (posebna številka Življenje in delo dr. Antona Korošca), XXXI, 1991, št. 1.

Ribar, Ivan: *Politički zapisi IV*. Beograd: Prosveta, 1952.

Vidovič – Miklavčič, Anka: *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, 1994.

Zusammenfassung

„TRAUER UM DEN FÜHRER – TREUE JENSEITS DES GRABES“. DR. ANTON KOROŠEC IST VERSTORBEN

Zur Geschichte des politischen Begräbnisses im slowenischen Gebiet

Wenn ein Träger der politischen Macht stirbt, wenn ein Herrscher, Präsident oder ein anderer wichtiger Politiker seine Augen für immer schließt, ist das Begräbnis selten eine Privatangelegenheit der Familie und des

Freundeskreises des Verstorbenen. Das Begräbnis wird zu einer Angelegenheit des Staates und der Öffentlichkeit, in die Politiker, Parteien, Behörden, Medien und breitere Massen der Bevölkerung involviert sind. Das politische Begräbnis ist eine Vorstellung und Demonstration, bei der die politischen Akteure Regie führen. Nicht anders war es auch im Dezember 1940, als einer der einflussreichsten jugoslawischen Politiker starb – Dr. Anton Korošec, der Führer der (offiziell zwar verbotenen) Slowenischen Volkspartei *Slovenska ljudska stranka* (SLS). Basierend auf einer Analyse der Geschehnisse von Korošec' Tod in der Nacht vom 13. auf den 14. Dezember in Beograd bis zu seinem Begräbnis auf dem Friedhof Navje in Ljubljana am 17. 12. 1940 stellt der vorliegende Beitrag die Grundzüge und Charakteristika der die Massen mobilisierenden Trauerfeiern dar.

Das Begräbnis von Korošec muss im Kontext von Raum und Zeit gesehen werden, also von Jugoslawien Ende des Jahres 1940, als der Krieg schon den Großteil Europas erfasst hatte. Das Versailler System war zerfallen, Frankreich besiegt, Hitler war bereits seit einiger Zeit an den Karawanken und auch an den übrigen Grenzen standen meist keine Freunde. In dieser unsicheren Lage war Korošec als einer der „Gründer“ Jugoslawiens, ehemaliger Ministerpräsident und Führer der weitaus stärksten slowenischen politischen Partei eine wichtige Symbolfigur. Trotz der Unversöhnlichkeit der jugoslawischen Politik und der kulturkämpferischen Situation in Slowenien konnten auch seine Gegner seine Rolle und Bedeutung nicht ignorieren. Sein Begräbnis kann daher als integratives Massenprojekt mit einigenden Ambitionen bezeichnet werden.

Gleichzeitig aber sorgten die Planer aus den Reihen der Volkspartei SLS dafür, dass beim Begräbnis Korošec' „Burschen“ (in Uniformen) im Vordergrund standen, und auch einige andere Detail machten darauf aufmerksam, zu wem Korošec eigentlich gehörte. Er war in ein Priestergewand gekleidet, an seiner Seite gingen der Klerus und katholische Organisationen, am ausführlichsten berichtete die Zeitung *Slovenec*, die Geschichten, Erinnerungen und Fotografien veröffentlichte. Die Exklusivität der Volkspartei SLS, die in der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre so charakteristisch für die Partei gewesen war, fehlte also auch beim Begräbnis nicht. Wenn man allerdings die Begräbniszereemonie mit der Zeremonie anlässlich des 60. Geburtstags von Korošec im Jahr 1932 vergleicht, ist – bei deutlich geringerer emotionaler Aufladung und in einer anderen politischen Atmosphäre – sofort ersichtlich, dass im Jahr 1932 die betonte Exklusivität der SLS im Vordergrund stand und der Geburtstag des „Führers der Slowenen“ ausschließlich eine Parteiveranstaltung war. Das Begräbnis des Politikers Anton Korošec acht Jahre

später war dann zwar die letzte starke Vorstellung der SLS, doch war der Verstobene dabei nicht mehr ausschließlich parteipolitisch, sondern allslowenisch und auch alljugoslawisch. Alle versuchten aus dem Begräbnisritual zu schöpfen – die Partei, die Menschenmassen und der sterbende Staat.

Schlagwörter: Anton Korošec, Begräbnis, Königreich Jugoslawien, 1940